

KUR'AN ve SÜNNETTE EMPATİK YAKLAŞIMIN YERİ¹

Mehmet EMSAL²

Habil ŞENTÜRK³

Özet

Kur'an-ı Kerim, insanları psikolojik, sosyolojik ve ahlaki olarak eğitmeyi amaçlamıştır. İnsanlardan beklenen genel davranışlar adaletli, cömert, bağışlayıcı, yardımsever, vicdanlı ve diğerkâm olmalarıdır. Araştırmamızda, bu ahlaki değerlerin temelini oluşturduğunu düşündüğümüz "empati" kavramının Kur'an ve Sünnetteki yeri incelenmiştir. Çalışmamızda, disiplinler arası bir yaklaşım benimsenerek, Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerde ve Hz. Peygamber'in sünnetinde geçen empatik ifadelerin, din psikolojisi bakış açısı ile ele alınarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda Kur'an ve Sünnetten geçen empatik ifadeler psikolojik kavramlarla ifade edilmeye, açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Son yüzyılda, modernitenin ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle, Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu ahlaki değerlere riayet giderek azalmış, bununla birlikte bireysellik, bencillik (egoizm) her alanda yaygınlaşmaya başlamıştır. Toplumda gerçekleşen bu psikolojik ve sosyal problemlerin çözümünde, insanların tutum ve davranışlarına empatik yaklaşımın hâkim olmasının ne kadar önemli olduğunu, bu anlayışın dini inançlarla da pekiştirilmesinin sosyo-kültürel açıdan sağlayacağı katkıyı da unutmamak gerekir. Bu sebeple Kur'an ve Sünnetten geçen empatik yaklaşımların incelenmesi, ortaya konması, bu konuda toplumda bir farkındalık oluşturacaktır. Araştırmamızda, bilgi toplama yöntemi olarak dokümantasyon veya literatür tarama metodu kullanılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma, empatik yaklaşımın gerek sosyal ilişkilerde gerekse kişinin ahlaki değer ve tutumları benimsenmesi ve davranışa dönüştürmesinde olumlu etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: Empati, Sempatı, İletişim, Kur'an, Sünnet

EMPATHIC APPROACH IN THE QUR'AN AND SUNNAH

Abstract

The Qur'an aimed to educate people psychologically, sociologically and morally. The general behaviors expected of people are to be just, generous, forgiving, helpful, conscientious and altruistic. In our research, the place of the concept of "empathy", which we think is the basis of these moral values, in the Qur'an and Sunnah has been examined. In our study, by adopting an interdisciplinary approach, an original research has been made by considering the empathetic expressions in the verses of the Quran and the Sunnah of the Prophet with the perspective of the psychology of religion. In this context, empathic expressions in the Quran and Sunnah have been tried to be expressed, explained and interpreted with psychological concepts. In the last century, due to the influence of modernity and technological developments, the observance of the moral values established by the Qur'an has gradually decreased, in addition to this, individuality, selfishness (egoism) has begun to spread in all areas. In solving these psychological and social problems in society, it should not be forgotten how important it is to have an empathic approach to people's attitudes and behaviors, and the contribution of reinforcing this understanding with religious beliefs in terms of socio-cultural aspects. For this reason, examining and revealing the empathic approaches in the Quran and Sunnah will create awareness in society on this issue. In our research, documentation or literature scanning method has been used as a method of collecting information. As a result, this study revealed that empathic approach has positive effects both in social relationships and in the adoption of moral values and attitudes, converting them into behavior.

Keywords: Empathy, Sympathy, Communication, Qur'an, Sunnah

¹ Bu makale, birinci yazarın *Kur'an ve Sünnette Empatik Yaklaşımın Yeri* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, memsal18@gmail.com, Orcid:0000-0002-6703-7911

³ Prof. Dr. Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, habil.senturk@usak.edu.tr, Orcid:0000-0002-2375-7271

Giriş

Modern hayatın getirdiği olumsuzluklardan biri de insanların aşırı derecede bireyselleşmesi, hatta bencilleşmesidir. Bu bireyselleşme kalabalık toplumlarda kendini daha net bir şekilde göstermektedir. Bir ipek böceğinin kozasına çekilmesi gibi insanlar da kendi kabuklarında, hayatlarını idame ettirmeye başladılar. İçine kapanma süreci, insanın fitratında olan diğerkâmlık, sevgi ve merhamet gibi duyguların yerini bencillığe ve pragmatist düşünmeye yöneltti. Gelişen teknoloji sayesinde “iletişim” kolay ve hızlı hale geldi. Teknolojik gelişimler iletişime olumlu yansımış gibi görünse de bireylerin yabancılaşmasına, yalnızlaşmasına ve birbirlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu toplumlarda, anksiyete, depresyon ve obsesyon gibi psikolojik hastalıklar artış göstermektedir.

Toplumda gerçekleşen psikolojik ve sosyolojik çöküş, insanın kendi özüne dönerek yani diğer canlılardan farklı olduğunu, sosyal bir canlı olduğunu idrak etmesiyle aşılabacaktır. Bu durumun gerçekleşmesinde ilk şart ise insanların birbirlerini doğru olarak tanınması ve daha iyi anlamasından geçmektedir. Birey sosyal ilişkilerini düzenlerken, kendisi dışındaki insanları düşünmesi ve kendisini onların yerine koyarak iletişime geçmesi gerekmektedir. İçinde bulunduğu bencillikten çıkıp diğerkâm yani kendi sorunları dışındaki insanların sorunlarını çözebilme yeteneğine, sağlıklı iletişimin temeli olan “empati” ile sağlayabilecektir. İnsanlara karşı empatik yaklaşım sergilemek, her ne kadar kolaymış gibi görünse de içerisinde birçok değeri barındıran zor ve komplike bir erdemdir.

Empati Türkçede yeni bir kavram olup, eşduyum ve duygudaşlık gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Empati her ne kadar Türkçe için yeni bir kavram olsa da bu ahlaki erdem insanoğlunun birbirini anlama isteğinin oluştuğu yani ilk iletişim faaliyetlerinin başladığı döneme kadar dayanmaktadır. Çünkü iletişimin temelinde karşı tarafı anlayıp ona göre dönütler vermek vardır. Buradaki anlamak ise sağlıklı empatik iletişim ile sağlanabilir.

Empati kavramı batıda ciddi araştırmalara konu olmuştur. Türkiye’de ise psikoloji, din psikolojisi, din eğitimi ve tefsir alanlarında kitap, makale ve tezlere konu olmuştur. Bu çalışmalar sevindirici olsa da halen literatür eksikliği devam etmektedir. Biz de bu literatür eksiliğine katkı olarak empati kavramını Kur’an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin (SAV) Sünnetleri ışığında incelemeye çalışacağız.

1. Empati Kavramı

Empati kelimesinin etimolojisi ve kavramsal tanımını bir arada almamızın sebebi, empatinin tarihi ile tanımları her dönemde değişime ve gelişme uğrayarak günümüze kadar gelmesidir. Empati kelimesinin kökeninin, iki kavrama dayandığını söyleyebiliriz. Bunlar Almanca “einfühlg” ve Eski Yunanca “empathia” terimleridir. Empati kelimesinin etimolojik kökeni Eski Yunanca “empathia” kavramına dayanmaktadır. “Em” ekinin karşılığı “..in içinde, içeride”; “pathia” eki ise “hissetme” anlamlarına gelmektedir. (Arkonaç, 1999) Empati Türkçeye ise Fransızca “empathie” kelimesinden girmiştir. Empati kavramı üzerine şimdiye kadar birçok tanım yapılmıştır. En çok kabul edilen tanım ise şöyledir: “Empati, bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır.” (Dökmen, 2001, s.135) Bu tanım her ne kadar basit olarak görünse de empatinin mahiyetini anlamamız açısından önemlidir.

Empati kelimesi üzerine birçok psikolojik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların öncüsü diyebileceğimiz isim ise Carl Rogers'tır. Rogers meslek yaşamı boyunca empati üzerine onlarca çalışma yapmıştır ki bu çalışmalar sayesinde empati dendiği zaman ilk akla gelen isim olmuştur. Rogers akademik kariyerinde empatiyi çeşitli yönleri ile tanımlamıştır. Özellikle 1970'li yılların sonuna doğru yaptığı tanım birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir. Rogers empatiyi: "bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecine empati denir." (Rogers, 1970 ve 1983, çev. Akkoyun)

Günümüz modern psikologlarından Üstün Dökmen ise yukarıda belirttiğimiz Carl Rogers'ın tanımını benimsemiştir. Bu tanımın üç öğeden oluştuğunu söylemiş ve açıklamaya çalışmıştır.

a) "Empati kuracak kişi, kendisini karşısındakinin yerine koymalı, olaylara onu bakış açısıyla bakmalıdır. Başka bir söyleyişle, empati kurmak isteyen kişinin, karşısındaki kişinin fenomenolojik alanına girmesi gereklidir." (Dökmen, 2001, s.135) Buradaki fenomenolojik alan olarak kastedilen şey her insanda, kişiye özgü olarak bulunan sübjektif bir dünyası vardır. Bu öznel alan kişiye özgü olduğundan dolayı olaylara sadece kendi penceresinden bakabilir. Empati olayının gerçekleşmesi için ise bu dünyadan çıkıp karşı tarafın rolüne girip her şeyi onun gözünden görüyormuş gibi yaşamaktır. Bu rol değişimi tabii ki kalıcı olmamalıdır. Eğer karşımızdakinin rolünde kalırsak empati ile sıkça karıştırılan sempati gerçekleşmiş olur. Empati sempati farkını ileriki başlıklarda daha ayrıntılı ele alacağız.

b) "Empati kurmuş sayılmamız için, karşımızdaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamamız gereklidir." (Dökmen, 2001, s.136) Burada ise devreye empatinin en önemli iki olgusu olan bilişsel ve duygusal bileşenler giriyor. Bilişsel dediğimiz olay bireyin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamaya çalışmaktır. Duygusal ise karşımızdakinin hissettiklerini aynı şekilde kendimizin de hissetmesidir. Sağlıklı bir empati olayının gerçekleşmesi için bu iki bileşenin de sırasıyla gerçekleşmesi gerekmektedir.

Empati bileşenlerinin neler olduğu hakkında farklı görüşler hakimdir. Bunlardan en göze çarpanı Hoffman tarafından yapılmıştır. Ona göre empatinin üç bileşeni vardır; bilişsel, duygusal ve güdüseldir. Hoffman gibi düşünmeyip empatinin sadece bilişsel veya sadece duygusal bileşeni olduğunu iddia eden araştırmacılar olmuştur. Ancak ortak kanı ise Carkhuff, Feschbach ve Brems gibi birçok araştırmacı, empatinin hem bilişsel hem de duygusal bileşenlerden oluştuğu görüşü hakimdir.

c) "Empati tanımındaki son öge ise empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşısındaki kişiye iletilmesi davranışıdır." (Dökmen, 2001, s.137) Buradan anlayacağımız ise empatik düşünme olayının tam olarak gerçekleşmesi için duygu ve düşüncelerimizin karşı tarafa hissettirilmesidir. Eğer kendimizi sağlıklı bir şekilde ifade edemezsek empati gerçekleşemez.

Aslında empati tanımını Rogers öncesi ve sonrası olarak ikiye ayırabiliriz. Rogers öncesi yaklaşımda empati kavramı üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşamada 1950'lere kadar empati bilişsel özellikli bir kavram olarak ele alınmıştır. İkinci aşamada ise 1960'lı yıllardan itibaren empatinin bilişsel yönüne ek olarak duygusal boyutu vurgulanmış ve bir kişinin karşısındaki gibi hissetmesi olarak tanımlanmıştır. Son olarak üçüncü aşamada 1970'lerden başlayarak bir önceki aşamaya göre daha dar anlamda kullanılmıştır. Bu aşamada empati bir kişinin duygusunu anlatmaya ve durumu ona iletme olarak tanımlanmıştır. Empati

kelimesi tanım itibariyle birçok kelimeye yakın mana taşımaktadır. Bunlar; sempati, antipati, enâniyet, bencilik, benmerkezcilik, diğerkamlık, isar ve adalet kavramlarıdır. (Şentürk, 2003, s.157) Bu kavramdan sempati, empatiye yakın mana taşısa da birbirinden farklı kavramlardır.

2.Sempati Kavramı

Sempati kavramı toplumumuz tarafında empatiye nazaran daha çok benimsenmiş olup farklı manalarda kullanılmaktadır. Sempati kelimesi Eski Yunancadan “sympatheia” teriminden İngilizceye “sympathy” olarak geçmiştir. Kelime manası ise “başka birine eşlik ederek onunla acı çekmek” demektir. Bu kavramı ilk incelemesi ise 18. yüzyılın ortalarında İskoç filozof David Hume tarafından yapılmıştır. (Ayten, 2013, s.85)

Sempati kelimesinin Hume'den günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. En çok kabul gören tanım ise Wispé tarafından yapılmıştır. Wispé'ye göre sempati, bir acıyı hafifleteceği gibi, başkasının durumlarına karşı “farkındalığı” arttırmaya da işaret eder. Bu tanıma göre sempatinin iki yönü olduğunu söyleyebiliriz. Birinci yönü, başkalarının duygu ve düşüncelerine karşı duyarlılığı işaret etmesi, ikinci yönü ise kişinin kendi içinde bulunan acıları hafifletmek etkinlikleridir. Sempati gerçekleşirken önce dikkat, sonrasında ise fiil söz konusudur. (Altun, 2017, s.40)

Sempati, karşımızdakiyle birlikte acı çekmek, hissetmek, birlikte mutlu olmak yani duygularına ortak olmaktır. Bir nevi “duygudaşlık” kurmaktır. Duygudaşlık kurarken karşımızdakini tam manası ile tanımak zorunda değilizdir. Asıl esas olan onun hissettiklerini an be an hissedebilmektir. Kısaca sempati, karşı tarafla yek vücut olmaktır.

3.Empati ve Sempati Arasındaki Farklılıklar

Empati ile sıklıkla karıştırılan kavramlardan birisi sempatidir. Sempati bir şeye veyahut da bir kişiye karşı sevgi, ilgi ve yakınlık duyma olarak tanımlanabilmektedir. Sempati bir kişiye yakınlık duymakla kalmayıp karşısındaki insanın deneyimi ile hareket etme durumudur. Sempati kurduğumuz kişiyi empatide olduğu gibi bilişsel ve duygusal olarak anlamak mecburiyetinden değilizdir. Sempati daha çok “yandaş” olmak esastır. “Empatide “anlamak”, sempatide ise anlamış olalım ya da olmayalım, karşımızdakine hak vermek söz konusudur.” (Dökmen, 2001, s.139)

Toplumumuzda “sempati” kelimesi tam manasına gelecek şekilde “sempatizan” olarak kullanılmaktadır. Çünkü sempati, karşımızdakinin duygu ve düşüncelerin tam olarak hissetmek ve yaşamaktır. Misal bir futbol maçında, skor olarak geride olan bir takımın futbolcularını düşünelim. Futbolcuların skordan dolayı sinirli veya üzgün olduklarını anlayabiliriz. Buraya kadar birey empati yaparak futbolcuların duygusal hislerine eşlik etti. Yenik durumda olan takım gol attığı zaman, golü atan sanki sahadaki futbolcu değil de biz atar gibi sevinmemiz ise sempatidir. Örnekten de anlaşılacağı üzere empati anlamak varken, sempatide “yandaş” ve “duygudaş” olma durumu vardır.

Empati ile sempatinin farklarından bir diğeri ise; birey empati kurarken bağımsız kendi hür iradesi ile karşı tarafı anlamaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Sempatide ise özgür düşünme yeteneği kaybedilmiştir çünkü karşı tarafın rolüne girip bir olma olduğundan dolayı kısmi olarak bağımlı olma durumu hâkimdir.

Empati ile sempati tanımlar üzerinden benzer olarak görünse de önemli noktalarda farklılıklar vardır. Empati bir durum karşısında “diğerinin ayakkabısını giyerek” yani onu hislerini paylaşmak vardır. Sempati ise durumu kendi bakış açısı ile değerlendirip karşısındaki kişinin hislerini aynı şekilde kendisi yaşıyormuşçasına “özdeşim” kurmak vardır. Özdeşim kurmak empati için zararlı olurken sempati için olmazsa olmaz unsurdur. (Gezgin, 2019, s.59) Diyelim ki karşı taraf acıyor ona karşı “acı çekmen beni üzüyor, sana acıyorum” dersek, özdeşim yapmış oluruz ve bu sempatiye girer. Eğer, “acı çektiğini anlayabiliyorum ve bundan dolayı sana yardım etmek istiyorum” dersek de hisleri paylaşma olduğundan dolayı empati kurmuş oluruz.

4.İletişim ve İletişimde Empatinin Önemi

İletişim canlı veya cansız, iletişim kurma yeteneğine sahip her varlık için olmazsa olmaz bir araçtır. Bu araç sayesinde varlıklar hislerini, istek ve ihtiyaçlarını, düşüncelerini birbiri ile paylaşmaktadırlar. İletişim denen olgu sadece insana özgü bir yetenek değildir. İletişim gerçekleşmesi için iki sistem gereklidir. Bu sistemler aynı türden olacağı gibi farklı türler arasında da olabilir. Örneğin iki insani iki hayvan, iki makine veya da bir insan bir makine, bir insan bir hayvan arasında da gerçekleşebilir. (Dökmen, 2001, s.19)

İletişim sözlükte: “Bir düşüncenin, bir duygunun yüz anlatımı, el, kol ve baş hareketleri, konuşma yoluyla ya da yazı, telefon, radyo, televizyon gibi bildirişim araç ve gereçlerinden yararlanarak bir kimseden başka bir kimseye iletimi; telefon, telgraf, televizyon, radyo vb. araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi, bildirişim, haberleşme, muharebe, komünikasyon” (TDK, 1998, s.1725) olarak tanımlanan bitmeyen bir süreçtir.

Empatik yaklaşım, insanı bütün olarak ele alıp ve bireyi her yönü ile anlamaya çalışmaktır. Bunun gerçekleşmesi için ise birey karşısındaki kişi ile iletişimin her türü ile bilişsel ve duygusal olarak bilgi alışverişine girmelidir. Bunu sağlayacak olan şey ise sağlıklı empatik iletişim kurmaktır. Rogers empatiyi; “bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci” olarak tanımlamıştır. (Rogers, 1970 ve 1983, çev. Akkoyun) Tanıma dikkat edecek olursak, “iletme” kelimesi geçmektedir. Bir yerde iletişim, iletme söz konusu ise orada empatinin olması kaçınılmazdır. Empatinin gerçekleşmesi için karşı tarafı bilişsel ve duygusal anlamamız gerekmektedir. Empati yaparken karşımızdaki varlıktan gelen mesaj, iletişim kanalı ile çözümlenir, sonrasında ise uygun empatik yaklaşım geliştirilip yine iletişim kanalı ile karşı tarafa iletilir

Bireyde empatik yaklaşımın oluşmasının temelinde, karşımızdaki kişiyi dinlemek vardır. Dinlemekten kastımız karşımızdaki konuşurken umursamaz davranmak veya sözlerinden işimize yarayacak bölümlerini seçerek dinlemek değildir. Asıl kastettiğimiz dinleme, karşımızdaki kişiyi samimi ve çözüm üretecek şekilde dinlemektir. Fakat birçoğumuz empatik dinleme yerine, karşımızdaki kişiyi sadece kuru cevaplar vermek amacıyla dinliyoruz. Oysaki sağlıklı dinleme karşı tarafı dinlerken onun düşüncelerine de saygı gösterip, bu düşünceleri kendi düşüncelerimiz ile harmanlayıp çözüm odaklı empatik yaklaşım sergilememiz gerekmektedir.

Empati karşımızdaki insanın yerine kendimizi koyarak onu anlama ve bu durumu ona doğru cümlelerle ifade etmektir. Burada önemli olan ise karşımızdaki kişinin düşüncelerini haklı olmasa dahi

önyargılarımızdan uzak olarak hissettirilmesidir. Empati sosyal hayatımızda vazgeçilmez davranış biçimlerindedir. Zira empatinin olmadığı ilişkilerin insana doyum vermediği ve yüzeysel kaldığı görülmektedir. (Koç, 2004, ss.60-63)

5.Kur'an-ı Kerim'de Empatik Yaklaşımın Yeri

Kur'an-ı Kerim'i empatik yaklaşımla okumak için O'nu çok iyi bilmek ve bütün mesajlarını doğru tefekkür etmeliyiz. Kur'an-ı Kerim içi boş ve ruhsuz bir kitap olmadığını, O'nu kalbi ile okuyanlar anlayacaktır. Kur'an-ı Kerimin manasını “*düşünerek okuyanlar*”; (Nisa, 4/82) katlaşmış ve merhametten yoksun kalpleri yumuşayıp, lâtif bir kimliğe bürünür. Kur'an'ı katı kalplerimizle okumaya çalışırsak içindeki mesajları göremeyiz. O'nun, bütün insanların kalbine huzur veren ayetlerindeki eşsiz belâgatı görmemiz için gözlerimizle değil, kalbimizle okumamız gerekmektedir. Kur'an veya herhangi bir metni empatik yaklaşımla okumanın iki kriteri vardır. Bunlardan ilki; okuyucu, metnin yazarı ile empati kurma becerisine sahip olması gerekmektedir. İkinci ise okuyucunun, metinde geçen kişi kişilerle empati kurma becerisine sahip olması gereklidir.

Kur'an ideal insan özelliklerini belirtirken insanlara karşı duyarlı, duygulu, diğergâm ve yardımsever olmamız gerektiğini anlatan birçok ayet vardır. Duygusuzluk, vicdansızlık ve taş kalpli olmak, insanlık kimliğini yitirmiş kimselerdir. Kur'an'da Hz.Muhammed'e (SAV) hitaben bir ayette şöyle buyruluyor: “*Sen onlara sırf Allah'ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.*” (Âl-i' İmran 3/159) Ayetten de anlaşılacağı üzere kaba ve katı kalpli olmak tasvip edilmediği gibi peygamberlerin böyle davrandığı takdirde O'na iman edenlerin dağılıp gideceği belirtilmiştir. Peygamberlerin öncelikli görevleri tebliğ olsa da onlar topluma örnek kişiler olmak zorundadırlar.

Empati kelimesi modern psikolojinin üretmiş olduğu kavram olmakla birlikte gerek ahlaki gerekse soysal açıdan İslami anlayışla ilişkilidir. Empatik yaklaşım Kur'an'da doğrudan kavram olarak geçmese de mana itibarıyla birçok ayette rastlanmaktadır. Kur'an insanın ahlaki olarak gelişmesine önem vererek ayetlerinde yoğun olarak bu değerlere değinmiştir. Allahü Teâlâ, Kur'an'daki bu ahlaki değerlerin insanlarda davranış haline gelmelerini sağlamak amacıyla temsil görevi olan nebi ve resuller göndermiştir. Kur'an- Kerim'de başlıca değerler şunlardır: vicdan, merhamet, hoşgörü, adalet, cömertlik, affetmek ve bağışlamak, yardımlaşmak, iyilik yapmak, kolaylık göstermek ile alakalı birçok ayet mevcuttur. Bu değerlerin insan davranışına dönüşmesinde empatik yaklaşım vazgeçilemez unsurdur. Bu sebepten ötürü bu değerlerin bulunduğu ayetleri de empatik yaklaşım ile ilişkilendirmeye çalışacağız.

5.1.İnsanlar Arası İlişkilerde Empatik Yaklaşım

Kur'an-ı Kerim'de insanların birbiri ile iletişimde ve davranışlarında dikkatli olup ahlaki değerlere uygun hareket edilmesini emreden birçok ayet vardır. İnsanın fitratına ters düşecek nefsi davranış ve sözlerden uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Benmerkezci, bencil ve sadece kendi çıkarlarını düşünen insanları hoş görmemiş, vicdanlı, adaletli, merhametli, yardımsever ve diğerkâm olmayı öğütlemiştir. Bu erdemli davranışların da insanda zuhur etmesinde en önemli etken ise karşısındaki kişilere empatik yaklaşım sergilemesinden geçmektedir.

İnsanlar arası iletişimin temeli olan aile ilişkileri ile ilgili Allah şöyle buyuruyor: *“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. "Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster" diyerek dua et. Kalplerinizdekini en iyi bilen rabbinizdir. Eğer iyi olursanız bilirsiniz ki Allah kendisine yönelenleri bağışlayıcıdır.”* (İsra, 17/23-24) Belirtilen ayetlerde Allah'ın insan üzerinde haram kıldığı şeylerde ilk sırada Allah'a şirkten sonra çocukların anne-babaya iyi davranmaları gelmektedir. Zira bir çocuğun dünyaya gelmesinde birinci hikmet Allah'ın lütfü iken ikinci hikmet ise anne-babadır. Allah insanlara karşı nimetlerini herhangi bir karşılık beklemeden yaptığı gibi anne baba da evlatlarına karşı her nimeti ve yardımı karşılık beklemeden yapmaktadır. Allah, insanlar günahkâr ve şirk içinde olsalar dahi nimetlerini esirgemez aynı şekilde anne-baba da çocukları onlara karşı asi de olsalar her türlü yardımlarına koşarlar. Her insan gibi çocukların büyüüp, anne-babanın yaşlandığı dönemde; kişi empatik bir yaklaşım sergileyerek onların kendilerine yaptıklarını göz önüne getirip merhametle, azarlamadan ve kırmadan yardım etmesi gereklidir. Şentürk bu durumu en güzel şekilde özetlemiştir. *“Siz onların yerinde olsaydınız, kendinize nasıl davranılmasını isterdiniz? Nitekim ileride siz de onlar gibi olacaksınız. Öyleyse kendinizi ana-babanızın yerine koyun, ona göre hareket edin. Onlara güzel davranın.”* (Şentürk, 2002-2003. s.160)

İslam dini neslin devamı için evlilik müessesine önem vermektedir. Evlilik ile alakalı olarak Allah şöyle buyuruyor: *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.”* (Rum, 30/21) Allah, evliliğin cinsel bir beraberlikten öte olduğunu ayette; *“kendi türünüzden eşler yaratıp”* ifadesiyle belirtip eşlerin birbirleri için yaratıldığını açıkça beyan etmiştir. Birbiri için yaratılan bu insanları bir araya getiren unsur sadece cinsel manada beraberlik değil; sevgi ve sevginin tezahürleridir. Evlilikler sevgi, şefkat ve empatinin üzerine kurulduğu takdirde uzun süreli ailelerin kurulacağını söyleyebiliriz. Sağlıklı bir evlilik için bireylerin birbirlerini anlaması ve birbirine karşı şefkat ve sevgi göstermesi gerekmektedir. Bunun sağlanması içinse ilişkide empatik yaklaşım olmazsa olmazdır. Çünkü birbirini anlamayan, sevgiden eksik evlilikler kısa denebilecek sürelerde bitebilmektedir.

Yüce Allah dünyada ihtiyaç sahibi kişileri koruyup gözeterek kendisine verdiği nimetleri onlarla infak etmemizi emretmiştir. Toplumun muhtaç kesimini oluşturan yetimlerle iletişime geçerek onları anlamayı emretmektedir. Allah insanlara verdiği nimetleri, huzurlu hayatı hatırlamaları, geçmişteki yoksullukları ve geldikleri durumları düşünerek yetimlere karşı empati kurmalarını, bunun sonucunda kişiden, iç muhasebesiyle yetimlere sorumluluklarını yerine getirmesini istemektedir. Bu durum şu ayette değinilmiştir: *“O seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi? O halde sakın yetimi ezme! El açıp isteyeniyi de sakın boş çevirme!”* (Duhâ, 93/6-10) Yetimlik; İslam dininde yardıma muhtaçlığın ifadesidir. Yetimlere yardım yaparken dünyevi çıkarlardan uzak yaptığımız takdirde övgü ve mükafata layık görülür. Yetim çocuklara davranışlarımızda kendi yakınımız veya kendi çocuğumuza nasıl davranılmasını istiyorsak o şekilde davranmalıyız. Onların da nihayetinde bir çocuk olduklarını, normal bir çocuğun fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları ile aynı olduğu unutulmamalıdır.

İslam dini kolaylıklar dinidir. (Buhari, İman, 29) Gerek hadis kaynaklarında gerekse Kur'an'da hastalığı ve engeli olan kişilere birçok kolaylıklar sağlanmıştır. Yüce Allah zengin ve fiziksel sorunu olmamasına rağmen savaştan kaçanların kalplerini mühürlerken (Tevbe, 9/93) hasta, ihtiyar, kadın ve çocukların savaşa gelmemesine müsamaha göstermiştir. Allah ayetlerinde belirttiği üzere hastalara karşı empatik yaklaşım sergileyerek ibadetlerini yaparken kolaylık sağladığını belirtmiştir. Şu ayette: *“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınsınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”* (Bakara, 2/183-184) buyurarak, hastalığı ve yolcuğu sebebi ile oruç ibadetini yerini getiremeyenlerin, tutamadıkları günleri kaza edebilmelerine imkân vermektedir. Eğer sürekli hastalığı veya yaşlılıktan kaynaklı tutamıyorsa her bir oruç için fidye verilmesini buyurmuştur.

Allahü Teâlâ, Kur'an'da dinde zorlama olmadığını, doğru ile eğrinin ayrıldığını (Bakara, 2/256) net bir şekilde ifade etmektedir. Allah'a inanmayanlara karşı hiçbir zorlama olmayacağını, onların dininin onlara kendi dinini ise kendine (Kâfirun, 109/6) olduğunu Hz. Muhammed (SAV) aracılığıyla iletmiştir. Bu net ayırım sonucunda İslam'ın diğer inançları yok sayacağı veya saygı göstermeyeceği anlamına gelmemektedir. Kur'an bu konu ile alakalı şöyle buyuruyor: *“Allah'tan başkasına tapanlara hakaret etmeyin; sonra onlar da bilgisizlik yüzünden sınırı aşarak Allah'a hakaret ederler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini güzel gösterdik. Sonunda dönüşleri rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”* (En'am, 6/108) Başka inanışa sahip olan insanların görüşleri bize göre ne kadar yanlış ve batıl olsa da onlara sövmenin onları hakir hiçbir haklı sebebi yoktur. Bu davranışlar da gayr-ı ahlaki davranışlardır. (Yazır, 1992, s.493-494) Bir Müslüman için örnek davranış, başka inanç ve kültürlere sahip kişilerle iletişimimizde, empatik yaklaşım sergileyerek onun için mukaddes sayılabilecek inanç ve ritüellere saygılı olmalıyız.

Kur'an-ı Kerim'de, insanların iletişimlerinde empatik yaklaşım sergilemelerinin olumlu sonuçları birçok ayette geçmektedir. Bunun dışında empati kurmamanın yanlış olduğu belirtilmiştir. Toplumsal ilişkilerimizde ikinci ve üçüncü kişilere karşı adaletli ve objektif davranılması gerektiği ayetlerde vurgulanmıştır. (En'am, 6/152) Ayetlerden hareketle empati kurmanın sosyal adaletin tahsisinde yardımcı olacak bir unsur olduğunu görmekteyiz. (Ağırman, 2006, s.34) Empati kurmayanların düştükleri durumları Kur'an şu ibretlik sözlerle anlatır: *“Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler. Kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler. Onlar, o büyük günde -ki, işte o gün insanlar âlemlerin rabbinin huzuruna çıkacaklar- diriltileceklerini akıllarına getirmiyorlar mı?”* (Mutaffifin, 83/1-6) Ayette, empati eksikliğine değinerek, başkalarında bir şey alırken farklı, başkaları söz konusu olduğunda farklı davranmanın çirkinliğinden bahsetmektedir.

5.2.İbadetlere Empatik Yaklaşım

5.2.1.İnfak Etmek, Sadaka ve Zekât Vermek

Yardımlaşma, toplumsal birlikteliğimizin temelini oluşturmaktadır. Yardımlaşma toplumsal sınıfları engelleyen, zengin ile fakir arasında köprüler kuran önemli müesseselerden biridir. Kur'an yardımlaşma

üzerinde fazlasıyla durmaktadır. İslam'da yardımlaşmanın karşılığı infak olarak yer bulmuştur. İnfak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla malından ihtiyaç sahibi kişiler vermesi olarak tanımlanabilir. (Gezgin, 2019, s.475) İnfak ibadeti yapılırken değersiz malların yardım olarak verilmeyeceği, iyi ve değerli mallardan infak edilmesi emredilerek, infakın empatik yaklaşım barındıran bir ibadet olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durum şu ayette belirtilmektedir: *“Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”* (Âl-i İmrân, 3/92) Müminlerin imanlarının sağlamlığı, insanlara karşı infak etmesine bağlanmıştır. İnfak, imanın en büyük sadakat delili kabul edilmiştir. (Esed 1997, çev. Koytak, Ertürk, s.108)

İslam'ın diğer yardımlaşma unsurlarından biri de sadakadır. Sadaka İslam hukukunda karşılığı, ihtiyaç sahibi kimselere Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla verilen maddi-manevi yardım olarak tanımlanmıştır. Konumuz itibariyle sadakanın maddi boyutu üzerinde duracak olsak da sadakanın manevi boyutu da İslam'da oldukça üzerine durulan bir mevzudur. Hz.Muhammed (SAV) bir hadisinde: *“kardeşine tebessüm etmen sadakadır.”* (Tirmizî, Birr, 36) buyurarak bu konuya dikkat çekmektedir. Sadaka hadisler dışında Kur'an'da da geniş bir şekilde ele alınmıştır. Allah, insanlara sadaka vermeyi emrettiğini birçok ayette belirtmiştir. Sadaka ibadeti gerçekleştirirken ihtiyaç sahibi kimselerin onurunu kırmamaya ve onları incitmeme özen gösterilmesi gerektiği (Bakara, 2/271) birçok ayette geçmektedir. Aynı zamanda Türk kültüründe bu durumu engellemek için “sadaka taşı” uygulaması yapılmıştır. Bu bakımdan sadaka ibadeti, bizi doğrudan ihtiyaç sahiplerine karşı empatik yaklaşım sergilemeye yönlendirmektedir. Kur'an, sadakanın önemini ise şu ayette belirtmiştir: *“Muhtaçlara yardım eden (sadaka) erkeklere, muhtaçlara yardım eden (sadaka) kadınlara ve Allah'a (O'nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır.”* (Hadid, 57/18) Ayetten de çıkarılacağı üzere iman ile sadaka arasında sıkı bir ilişki vardır. Mü'minlerin bu davranışlarına karşılık Allah'ın onları mükafatlandıracağı da açıkça belirtilmiştir.

Kur'an'da namaz ibadetinden sonra üzerinde dikkatle durulan diğer bir ibadet ise “zekât ibadeti” dir. Zekât, İslam dininde sosyal yardımlaşma ve dayanışmada önemli bir müessesedir. Zekât Müslümanlar için bir kurtuluş vesilesidir. Bizim sahip olduğumuz imkanlardan yoksun, maddi zorluklar yaşayan insanlara karşı vicdani huzursuzluğu, zekât vererek aşarız. Bu durum dışardan gözlemlendiği zaman, egosantrik bir davranış olarak görünse de diğerkâmlık duygusu hâkim olduğu için bu vicdani bir olay diyebiliriz. (Altun, 2017, s.94) Kur'an zekât ibadetine şöyle değinmiştir: *“Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir; ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar; Anlamsız, yararsız şeylerden uzak dururlar; Zekâtı verirler.”* (Mü'minun, 23/1-4)

Zekât, Sadaka ve İnfak ibadetlerine baktığımızda, ortak nokta olarak yardımlaşma ve fedakârlığın olduğunu görüyoruz. Yardımlaşma ve fedakârlığın temelinde ihtiyaç sahibi kişileri anlama olduğundan dolayı empatik yaklaşım ile ilişkilendirebiliriz. Goleman, fedâkarlık için empatinin etkisini şöyle değerlendirmektedir: *“Başkalarını ihtiyaç ya da umutsuzluğu anlayamıyorsa, ilgi ve şefkat de olmaz. Günümüzde en az iki ahlaki tavra ihtiyacımız vardır: Kendine hâkim olmak ve şefkat göstermek.”* (Goleman, 1998, çev. Yüksel, s.11) Diyebiliriz ki empati; şefkat ve yardımseverliği de beraberinde getirir.

5.2.2.Oruç İbadeti

Empatik yaklaşımla ilişkili ibadetlerden bir diğeri ise “oruç ibadeti”dir. Oruç, tan yerinin ağarması ile başlayıp, güneşin batmasına kadar süren ve bu süre zarfında yemek ve diğeri insanı ihtiyaçlardan uzak durmaktır. Orucu empatik yaklaşımla değerlendirdiğimizde, oruç ayı olan Ramazan ayında, Müslümanlar çevreyi korumakta, sıla-i rahimde ve ihtiyaç sahibi kişilere yardım da daha istekli davranırlar. Bu davranışları sergilerken, diğergâm olmaya, iyilik yapmaya ve hayırseverliğe yönlendirmektedir. (Gezgin, 2019, s.369) İnsanın bu ayda empatik duyguları yükselerek, gerçek manada fakir, yoksul ve aç Müslümanlara yardım etmede daha da istekli olur. Oruç Kur’an-ı Kerim’de şöyle geçmektedir: *“Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun (günlük) yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu (yaptığı) iyidir. Ama orucu tutmanız -bilerseniz- sizin için daha hayırlıdır.”* (Bakara, 2/183-184) Ayetten de anlaşılacağı üzere, empati kurmamıza sevk eden orucu, herhangi bir sebepten tutamazsak, aynı şekilde empatiyi destekleyen başka bir davranış olan “fidye” ile bu olumsuz durum ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

5.2.3.Kurban İbadeti

İnsanların empati kurmasına yardımcı olan bir başka ibadet ise kurban ibadetidir. Yakınlaşmak anlamına gelen kurban, zilhicce ayında dinen zengin sayılan Müslümanların muayyen bir hayvanı Allah rıza için kesmesine denir. Kurban ibadeti, Müslümanları cömertliğe, ihtiyaç sahibi din kardeşlerine yardım etmeye yönelten ve toplum arasında kardeşlik bağlarını güçlendiren önemli bir ibadettir. Kur’an’da kurban ibadeti hakkında şöyle buyrulmaktadır: *“Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kaldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah’ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir tanrıdır. Şu hâlde yalnız O’na teslimiyet gösterin. Sen de Allah’ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele! Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen musibetlere sabrederler, namazlarını özenle kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcarlar. Biz o büyükbaş hayvanları da Allah’ın size nişânelerinden kıldık; sizin için onlarda nice yararlar vardır. Onlar (kesim için) sıraya dizildiklerinde üzerlerine Allah’ın adını anın, cansız halde yere serildiklerinde ise onlardan hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun. İşte onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik. Onların ne etleri Allah’a ulaşır ne de kanları; O’na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O’nu tâzimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele!”* (Hacc, 22/34-37) Ayette empatik yaklaşım açısından dikkat çekici ibâre şudur: *“hem kendiniz yiyin hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun.”* (Hacc, 22/34-37) Yani kestiğimiz kurbanı yalnızca kendimize değil komşu ve akrabalara dağıtmamız emredilmektedir. İhtiyacı olup da ihtiyacını gizleyen Müslümanları düşünerek, onlarla empati kurarak kurbandan onların da faydalanmaları sağlanmalıdır.

6.Sünnette Empatik Yaklaşımın Yeri

İnsan toplumsal bir varlık olması hasebiyle, insanlara karşı fedakâr, merhametli, diğerkâm (empatik) ve sevgi ile davranması tabii bir durumdur. İnsan, başkalarına bağımlı kişiliğinden sıyrılıp, diğeri insanlara

karşı faydalı, onların hayatlarını kolaylaştıracak ahlaki olgunluğa ulaşması gerekmektedir. Toplumun her ferdi düşünün, olgun ve diğerkâm kişiliğin oluşmasında bireyin çevresindeki uyarıcılar çok önemlidir. Kur'an ve Sünnette insanın kişisel gelişimine katkı sağlamak amacıyla birçok mesaj bulunmaktadır. Bu mesajlarda Kur'an ve Sünnet, başkaları için fedakâr olmaya çağırılmış, bencilce davranılmaması konusunda uyarılmıştır. Bu uyarıların neticesinde, emirlere uyan ve uygulayanların cennete gireceği bildirilmiştir. (Bahadır, 2002, 127-131) Kur'an ve Sünnet sayesinde insanlar, topluma karşı güçlü bir duyarlılığa, benmerkezcilikten çıkıp diğerkâmlığa, insanlara değer veren ve bütün bunları empatik yaklaşım çatısı altında yapan bir kişiliğe bürünürler.

Kur'an, Hz. Muhammed'in (SAV) inanan ve inanmayanlara karşı nasıl davranacağını birçok ayette işlemiştir. Allah, sosyal ilişkilerde üstün bir toplum inşa ederken, toplumun psikososyal durumlarını değerlendirerek ona göre ayetler indirmiştir. Hz. Muhammed'in inşalarla iletişimde "katı kalpli" (Âl-i' İmran 3/159) olmamayı, "merhametli" ve "şefkatli" (Tevbe, 9/128) olmayı emretmiştir. Hz. Muhammed iletişimin ilkesi olarak empati kurmuş ve onlara empati kurmayı öğretmiştir. Allah Resulünü Kur'an'da: *"Andolsun, içinizden size öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü'minlere şefkatli, merhametlidir"* (Tevbe, 9/128) olarak tanıtmış, O'na *"Ben de sizin gibi bir insanım"* (Kehf, 18/110) demesini emrederek elçisini empatik yaklaşım sergilemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'e (SAV) insanlarla empatik iletişimin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verirken, bazı telkinlerde de bulunmuştur. Hz. Muhammed (SAV), insanların şikayetlerini, meramlarını dinlemediği durumlarda Allah tarafından uyarılmıştır. (Abese, 80, 1-12) Kur'an-ı Kerim koymuş olduğu hükümlerle, iletişimin nasıl olacağını belirtmiştir. Bu hükümleri tam manası ile kavramak için Kur'an'ın uygulayıcı olan Hz. Muhammed'in (SAV) söz ve davranışlarını da anlamamız gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssalar insanların ders çıkarması açısından çok önemlidir. Çünkü günümüzdeki insanların karşılaştığı sorunlar, peygamberlerin yaşamlarına ve o dönemde yaşayan insanlarınkine çok benzemektedir. (Fromm, 2004, çev. Köse s.204) Kişiyi değerli olduğunu hissettirmenin ve karşı tarafın ihtiyaç duyduğu şefkati ona göstermenin yani empatik davranışların en güzellerini Hz. Muhammed'in hayatından öğrenmek mümkündür. (Batar, 2012, s.65)

Hz. Muhammed (SAV) söz ve davranışlarıyla her zaman empatik bir duruş sergilemiş, amacı daima insanı anlama olmuştur. Kendisine inanan ve inanmayanlara karşı, onların psikolojik, duygusal ve bilişsel durumlarını dikkate alarak cevaplar vermiştir. Bu bağlamda empatinin modern tanımına uygun olarak davranış sergilediği görülmektedir. Hz. Muhammed (SAV), çevresindeki insanlara karşı empatik yaklaşım sergilemenin dışında, empati eğitimi de vermiştir. (Macit, 2006, s.156) Müslümanların yaşamlarında örnek aldıkları Hz. Muhammed'in (SAV) insanlarla iletişimini ve empatik yaklaşım örneklerini doğru bir şekilde araştırıp, öğrenip hayatlarına uygulamaları gerekmektedir.

Bu bölümde Hz. Muhammed'in (SAV) İslam toplumunu inşa ederken söylediği sözleri ve davranışlarını örneklerle açıklayacağız. Empatik yaklaşım örneklerine geçmeden önce "Sünnet" kavramını ele almaya çalışacağız. Sünnet'in sözlükte anlamı, ister iyi ister kötü olsun takip edilen alışılmış yol demektir. (el-

Kardâvi, 1993, çev. Erul, s.21) İstilah manası ise Hz. Muhammed'in (SAV) söz, fiil ve takrirleri (Koçyiğit, 1993, s.15) olarak tanımlanmıştır.

Sünnet kavramı üzerine birçok tanım yapılmıştır ancak M. Hayri Kırbaşoğlu'nun tanımı en kapsayıcı ve açıklayıcı olandır: "Hz. Peygamber'in (SAV) kendi döneminde İslam toplumunu, akide, ibadet, tebliğ, eğitim, ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısaca bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında yönlendirip yönetmede, Kur'an başta olmak üzere esas aldığı ilke ve prensipler bütününe oluşturduğu bir 'zihniyet' ya da 'dünya görüşü'dür." (Kırbaşoğlu, 1996, s.104) Tanımda geçen "dünya görüşü" ifadesini Kur'an'dan bağımsız düşünmek yanlış olacaktır. "Çünkü Hz. Peygamber'in inanç, düşünce, davranış ve hedeflerine yön veren, bunları belirleyen Kur'an'dan başka bir şey değildir." (Kırbaşoğlu, 1996, s.96) Bu konuyla alakalı olarak Hz. Aişe'ye Hz. Muhammed'in (SAV) ahlakı sorulduğu zaman onun cevabı: "O'nun ahlâkı Kur'an'dı" (Müslim, Musaffin, 139) olmuştur.

Empati, kişinin kendisini karşısındakini yerine koyarak düşünmesidir. Hz. Muhammed'in (SAV) şu hadisi tanımla doğrudan ilişkilidir. "Sizden biriniz, kendisi için arzu ettiğini, kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olamaz." (Nevevi, 1981, çev. Erdem, Burslan, s.225) Peygamber Efendimiz (SAV) bu hadisinde Müslüman kardeşine empatik yaklaşımı, imanla ilişkilendirmiştir. Bencillik ve empatik birbirine zıt kavramlardır. Empati kurmanın temelinde diğerkâmlık olduğundan dolayı bencil insanların empati kurması beklenemez. Bu sebepten, hadis insanlar arası ilişkilerin sağlıklı olması için başkalarını da düşünmenin önemine değinmiştir. Aksi takdirde "herkes kendi penceresinden bakarak, dar görüşlü, bağnazca, dediğim dedik tarzında anlaşılması ve uzlaşılması güç bir tutum içine girecektir. Bu ise ne ahlâki ne sosyal bakımdan arzu edilen bir durumdur." (Şentürk, 2002-2003. s.158) Peygamber Efendimiz, insanlara karşı ahlâklı davranılmasını daima tavsiye etmiştir. (Canan, 1992, s.265) O'na göre insanların en hayırlısı, ahlâkça en güzel olandır. (Nevevi, 1981, çev. Erdem, Burslan, s.51) Bencillikten uzak durup diğerkâm davranışlar sergilemek ve insanlara empatik yaklaşmak güzel ahlâk olarak değerlendirilebilir.

Selam vermek, muhabetimiz olan kişiye değer vermek ona kendisinden zarar gelmeyeceğini beyan etmektir. Selam verdiğimiz kişiye kendisini değerli hissettirerek, selam vererek dolaylı yoldan empati de yapmış oluyoruz. Peygamber Efendimiz (SAV) şu hadisinde selamın önemine değinmiştir: "Varlığım elinde olan zata yemin olsun ki siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de (gerçek manada) iman etmiş olmazsınız. Ben size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Selâmı aranızda yayınız" (Ebu Davud, Edep, s.130-131) Peygamber Efendimiz (SAV) cennette girmenin ilk şartı olarak iman etmeyi söylerken ardından makbul iman içinse müminlerin birbirini sevmesinden geçtiğini belirtir. Müslümanlar arasında bu sevgi fitilini ateşleyen ise selamdır. Selam sayesinde insanlar birbirilerine daha da yakınlaşacaktır.

Peygamber Efendimiz (SAV) hayatında empatik davranışlar sergilerken aynı zamanda Müslümanlara empati dersi de vermiştir. Bir gün Peygamber Efendimizin (SAV) yanına gelerek zina etmek istediğini istemiştir. Bu istek karşısında yanında bulunanlar sinirlenerek ona uyarda bulunmuşlardır. Hz. Muhammed (SAV) ise genci merhametle yanına çağırıp konuşmuştur: "Yapmak istediğin bu şeyin annene yapılmasını ister misin?" Genç bu soruya, "Hayır ey Allah'ın elçisi, vallâhi istemem!" cevabını vermiştir. Peygamber Efendimiz (SAV) konuşmasına şöyle devam etmiştir: "İnsanlar da böyledir. Anneleriyle zina edilmesini

arzu etmezler. Peki, kızınla zina edilmesini ister misin?" Genç bu soruya da "Hayır!" cevabını verince, Peygamber Efendimiz (SAV) şöyle bir mukabelede bulunmuştu: "İnsanlar da öyledir. Kızlarıyla zina edilmesini arzu etmezler." Daha sonra genç, tevbe ederek Hz. Peygamberin yanından ayrılmıştır." (İbn Hanbel, 1992, s.256)

Hz. Muhammed (SAV) burada aynı olayların kendisine geldiği anda nasıl acı duyacağını hissettirerek "empatik öfke" durumunu ortaya çıkarmıştır. Hz. Muhammed (SAV) hadiste genci empati yapmaya teşvik ederek, uyguladığı empatik öfke yöntemi ile zina isteğinden vazgeçirerek gayr-ı meşru ilişkilerin önünü kapamıştır. (Kasapoğlu, 2006, s.57) Hz. Muhammed (SAV) açıklama yapmadan sadece zinanın haram olduğunu söyleyip genci gönderseydi, gencin kafasında cevaplanmamış sorular olacak zinaya düşme ihtimali olacaktı. Ancak Peygamber Efendimiz (SAV) insan psikolojisine hâkim olduğundan dolayı, gencin vicdanını ön plana çıkararak muhakeme yapmasını sağlamıştır. Bu sayede genç yaptığı hatanın farkına varmıştır.

Empatik yaklaşımın en önemli unsurları; sevgi, şefkat ve merhamettir. Peygamber Efendimiz insanlara sevgi, şefkat ve merhamet gösterirken, din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın herkese eşit davranılmasını emretmiştir. Bu durum hakkında Hz. Muhammed (SAV) şöyle buyurmuştur: "*Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur...*" (İbn Hanbel V, 411) İnsanlara saygı gösterirken ırkına dinine bakılmayacağı hadiste açıkça beyan edilmiştir. Bir başka hadiste Hz. Muhammed (SAV), yanından geçen cenaze için ayağa kalktığı anda, sahabeler cenazenin bir Yahudi cenazesi olduğunu belirtmelerine üzerine Peygamber Efendimiz (SAV) can alıcı şu sözü söylemiştir: "*O da bir insan değil miydi?"* (Buhârî, Cenâiz, 49) Peygamber Efendimiz burada örnek bir empatik davranış sergileyerek cenazeye saygının dinle ve ırkla alakasının olmayacağını belirtmiştir.

Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in (SAV) diğerleri gibi bir insan olduğunu her defasında belirtmiştir. (Fussilet, 41/6) Hz. Muhammed (SAV) Müslümanlarla iletişimde onlara karşı empati kurarak, peygamber olduğundan dolayı sahabelerin kendisinden çekineceğini bildiğinden dolayı onlara, merhametle yaklaşmıştır. Hz. Muhammed (SAV) kendisine gelen, maruzatını rahatça söyleyemeyen kişiyi, rahatlatmaya çalışırdı. Bir gün yanına adam geldi. Bir müddet onu dinledikten sonra adamın korkudan omuzları titremeye başladı. Bunu üzerine Peygamber Efendimiz (SAV): "*Sakin ol! Ben bir kral değilim, ben güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.*" (İbn Mâce, Et'ime 30) diyerek onu sakinleştirmeye çalışmıştır.

İslam dini yardımlaşmaya ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasına büyük önem vermektedir. Bu konu ile alakalı Kur'an'da birçok ayette yardımlaşmaya teşvik edici ayetler vardır. Peygamber Efendimiz de (SAV) bu konuya birçok hadisinden değinmiştir. Peygamberimiz Efendimiz (SAV) bir hadisinde "*Komşusu açken tok yatan bizden değildir*" (Buhari, Edebü'l-Müfret, 112) buyurarak yakınlarımızın ihtiyaçlarının giderilmesini emretmiştir. Yardımlaşmayla alakalı bütün ibadetlerin temelinde empatik yaklaşım vardır. Zekât, kurban ve oruç ibadetlerinde birey empatik düşünme becerisi sayesinde ihtiyaç sahibi kişilerin maddi ve manevi durumlarını görerek, anlayarak ve vicdan muhasebesi yaparak ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanır.

İslam dininde cemaatle namaz kılmak üzerinde çokça durulan ve teşvik edilen durumlardandır. Cemaatle ibadet ederken imamın üzerinde çok büyük bir sorumluluk vardır. Çünkü imam namazı kıldırırken, cemaatteki yaşlı, genç ve çocukları göz önünde bulundurarak hareket etmelidir. Peygamber Efendimiz (SAV) imam olduğu zaman, cemaatin fizyolojik ve psikolojik durumunu dikkat ederek namazı kıldırırdı. Nitekim bu hususta Peygamber Efendimiz (SAV) şu hadisinde, cemaatle namaz kılarken empatik tavrın önemine dikkat çekmektedir: *“Sizden biriniz cemaate imam olduğunda hafif kulsun. Çünkü içlerinde zayıf, hasta ve yaşlı olanlar vardır. Eğer kendi kendine kılsa istediği kadar uzatsın.”* (Nevevi, 1981, çev. Erdem, Burslan, s.273) Peygamber Efendimiz (SAV) bu hadiste cemaate imamlık yapacak kişiye, cemaatte bulunan yaşlı, hasta, yolcu, kadın ve engellilerin durumlarını düşünerek namaz kıldırmasını istemesi, ümmetine karşı empatik yaklaşım sergilediğinin göstergesidir.

Kişinin karşısındaki varlığın niteliğine göre iki farklı empati kurma biçimi vardır. Birincisi, karşımızdaki eğer bir insansa, empatik iletişim kurma neticesinde karşı taraftan geri dönüt alma vardır. Diğerinde ise sadece insanları değil hayvanları, bitkileri ve eko-sistemi kapsayan; bireyin geri dönüt alamadığı empatidir. Peygamber Efendimiz (SAV) hayvanlara karşı her zaman merhametle yaklaşarak, onlara karşı empatik davranış sergilemiştir. Nitekim şu hadisinde: *“Hz. Peygamber (SAV) bir gün ensardan bir adamın bostanına girdi. Bir de ne görsün, bir deve! Resulullah’ı (SAV) görünce inledi, gözlerinden yaşlar aktı. Bunun üzerine Peygamber (SAV) onun yanına gelip kulak kökünü okşadı, hayvan da sakinleşti. Peygamber Efendimiz ‘Bu devenin sahibi kimdi’ diye sordu. Ensar’dan bir genç gelip devenin kendisinin olduğunu söyledi. Hz. Peygamber (SAV) o gence ‘Allah’ın, seni kendisine sahip kıldığı şu hayvan hakkında Allah’tan korkmuyor musun? Gerçekten bu hayvan senin kendisini aç bıraktığını ve yordüğünü bana şikâyet ediyor’* buyurdu.” (Ebu Davud, Cihad 44, s.2548) Hayvanların da insanlar gibi bir cana sahip olduğunu düşünerek, empatik yaklaşım gücünün yettiği işlerde kullanmalıyız. Peygamber Efendimiz (SAV) aç bir deveyi görmüş: *“Bu dilsiz hayvanlar hakkında Allah’tan korkunuz. Onlara (binmeye) elverişli hallerinde bininiz ve (yenmeye) elverişli hallerinde onları yiyiniz”* demiştir. (Ebu Davud, Cihad 44, 2549)

Sonuç

Peygamber Efendimizin (SAV) buyurduğu üzere: *“Her doğan çocuk fitrat üzere doğar.”* (Buhari, Tefsir (Rûm), 2.) İnsan dünyaya geldiği andan itibaren, davranışlarına yön verecek çeşitli duygulara sahiptir. Doğuştan gelen bu duygular fitridir ancak aile ve sosyal çevrenin etkisiyle gelişir, değişir. Bu makalemizde bu duyguların değişmesine ve olumlu yönde gelişmesini sağlayan empati kavramını, Kur’an-ı Kerim ve Peygamberimizin (SAV) Sünneti ışığında açıklamaya çalıştık.

Empati kavramı her dönemde popüler psikolojinin konusu olmuş, bu kavram üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bugünkü şeklini ise Rogers’ın kabul gören tanımına dayanmaktadır. Rogers empatiyi, *“bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci”* (Rogers, 1970 ve 1983, çev. Akkoyun) olarak tanımlamıştır.

Empatinin temelinde olan insanı anlama ise sevgi ve merhametten geçmektedir. Bütün olumlu ahlaki ilkeleri benimseyen ve uygulanmasını teşvik eden Kur’an-ı Kerimde de empatik olgulara da yer verilmiştir. Kur’an’da geçen ayetlerde, empati birçok duygu ile ilişkilendirilerek sağlıklı bir empati eğitimi verilmeye

çalışılmıştır. Araştırmamızın sonucunda Kur'an-ı Kerim gerek geçmiş peygamberlerin hayatları ile gerekse Peygamber Efendimizin Müslümanlara nasıl davranılmasını içeren örnek ayetlerle empatik beceri kazanılmasını sağlamıştır. Kur'an-ı Kerim, özellikle yardımlaşmayı; zekât, kurban ve oruç ibadeti üzerinden anlatarak, ihtiyaç sahiplerine empatik yaklaşım sergileyerek yardım yapılmasını emretmiştir.

Kur'an'ın uygulayıcı olan Peygamber Efendimiz (SAV) sözleri ve davranışlarıyla empati ile hareket eden örnek bir lider, kul, eş, baba ve arkadaş profili çizmiştir. Peygamber Efendimiz (SAV), aile ilişkilerinde, ikili ilişkilerinde, Müslüman cemaatiyle ve hayvanlar ile iletişimde, sosyal ve psikolojik hayatı düzenleyecek eğitim niteliğinde birçok empatik davranış sergilemiştir. Araştırmamızın sonucundan gördük ki psikolojide yeni diyebileceğimiz empati kavramı yıllar öncesinde Kur'an ve Hz. Muhammed'in (SAV) Sünneti sayesinde İslam'a girmiştir. Sonuç olarak, Müslümanlara sağlıklı empati eğitiminin verilmesinde Kur'an ve Sünnetin birincil kaynaklar olduğu saptanmıştır.

Kaynakça

- Ağırman, C. (2006). İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak "Empati" ve Hadislerde "Empati" Örnekleri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 23-53.
- Altun, M. (2017). *İslami Bir Değer Empati*. İstanbul : Özgü Yayıncılık.
- Arkoñaç, O. (1999). *Psikiyatr Sözlüğü*. İstanbul : Nobel Tıp Kitapevleri.
- Ayten, A. (2013). *Empati ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (2002). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din, Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Batar, Y. (2012). "Empatik Düşünme Yoluyla Merhamet Eğitimi- Kur'an ve Hz. Peygamberin Uygulamaları Işığında". *Diyanet İlim Dergisi, IV*(1), 43-66.
- Canan, B. (1992). *Kütüb-i Sitte*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2001). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Özgü Yayıncılık.
- el-Kardâvi, Y. (1993). *Sünneti Anlamada Yöntem*. (B. Erul, Çev.) Kayseri: Rey Yayınları.
- Esed, M. (1997). *Kur'an Mesajı*. (C. Koytak, & E. Ahmet, Çev.) İstanbul: İşaret Yayınları.
- es-Sicistani, E. D. (tarih yok). *Sünnen-i Ebi Davud*. Beyrut.
- Fromm, E. (2004). *Hayatı Sevmek*. (A. Köse, Çev.) İstanbul: Arıtan Yayınları.
- Gezgin, A. G. (2019). *Kur'an'a Göre Empatik Anlayış*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Goleman, D. (1998). *Duygusal Zeka*. (B. S. Yüksel, Çev.) İstanbul: Varlık/Bilim.
- Hanbel, A. i. (1992). *Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2006). "Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler". *Bilimname*(1), 33-61.
- Koç, S. (2004). *İletişimde Ustalaşmak*. İstanbul: Kuaraldışı Yayıncılık.
- Koçyiğit, T. (1998). *Hadis Usulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Macit, Y. (2006). *İletişimde Model Olarak Hazreti Muhamed*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları.
- Nevevi. (1981). *Riyazü's Salihin*. (H. Erdem, & B. Kıvâmüddin , Çev.) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Roger, C.R.. (1983). Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluř Şeklidir.(F.Akkoyun.Çev). *Eğitim Bilimleri Fakóltesi Dergisi*(16), 103-124.
- Şentürk, H. (2003). Psikolojide Empati Kavramı ve Hz.Peygamberin Bazı Hadisleri. *SDÜİF Yayınları* (15), 157-160.
- TDK. (1998 (8.Baskı)). *Türkçe Sözlük* (Cilt II). Ankara: TDK Yayınları.
- Tirmizi. (tarih yok). *Sünnen-i Tirmizi Tercümesi*. (O. Z. Mollaahmetođlu, Çev.) İstanbul: Yunu Emre Yayınevi.
- Yazır, E. M. (1992). *Hsk Dini Kur'an Dili* (Cilt I-X). (İ. K. Diğerleri, Çev.) İstanbul: Azim Dağıtım.